

JADIDLARNING MA'RIFIY QO'SHIQLARI VA SHE'RIYATI VOSITASIDA KREATIV MUSIQIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Nayimova Munisa Abduraxim qizi

Buxoro davlat universiteti

pedagogika kafedrası tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21189537>

ANNOTATSIYA Mazkur maqola XX asr boshlarida O'rta Osiyoda faol bo'lgan jadidlar harakatining ma'rifiy qo'shiqlari va she'riyatidan foydalanib, o'rta maktab o'quvchilarida kreativ musiqiy tafakkurni (KMT) shakllantirishga qaratilgan innovatsion pedagogik texnologiyalarni tahlil qiladi. O'rganilgan ma'lumotlar natijalari tahlili shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonini ma'rifiy qarashlar asosida shakllantirish muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar: jadidlar, ma'rifiy qo'shiqlar, kreativ musiqiy tafakkur, pedagogik texnologiya, she'riyat va musiqa integratsiyasi, o'zbek musiqiy merosi.

Bugungi globallashuv sharoitida yosh avlodning estetik tafakkurini rivojlantirish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bo'lajak pedagog va san'atkorlarda kreativ musiqiy tafakkurni shakllantirish ta'lim tizimining muhim yo'nalishiga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan jadid ma'rifatparvarlarining adabiy-musiqiy merosi muhim didaktik manba bo'lib xizmat qiladi.

Jadidlar millatni uyg'otish, ilm-ma'rifatga chorlash va estetik tafakkurni rivojlantirishni o'z faoliyatining asosiy maqsadi sifatida belgilaganlar. Ularning she'rlari va ma'rifiy qo'shiqlarida ozodlik, ilm, taraqqiyot, vatanparvarlik va ma'naviyat g'oyalari mujassam bo'lib, yoshlarning ijodiy dunyoqarashini shakllantirishda katta ahamiyatga ega.

XX asrning boshlarida O'rta Osiyoda yuzaga kelgan jadidchilik harakati nafaqat siyosiy va ijtimoiy islohotlarni, balki ma'naviy-madaniy yangilanishni ham o'z ichiga olgan keng qamrovli ma'rifiy jarayon edi. Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulhamid Cho'lpon, Hamza Hakimzoda Niyoziy kabi jadid mutafakkirlar she'riyat va qo'shiqni xalq ongini uyg'otish, ta'limni zamonaviylashtirish qurollariga aylantirishdi.

Zamonaviy musiqiy ta'lim fanida kreativ musiqiy tafakkur (KMT) — o'quvchining musiqiy til vositasida yangi g'oyalar ishlab chiqish, muammolarni hal etish va o'z his-tuyg'ularini original tarzda ifodalash qobiliyati sifatida belgilanadi.[8]. Biroq ko'pgina o'quv muassasalarida KMTni rivojlantiruvchi metodlar yetarli darajada qo'llanilmayapti va mahalliy madaniy meros pedagogik vosita sifatida deyarli o'rganilmagan.

Mavjud adabiyotlar sharhi shuni ko'rsatadiki, she'riy matn va musiqa uchun integratsiyasi o'quvchilarda ritmik sezgirlik, improvizatsiya va kompozitsion ko'nikmalarni sezilarli darajada rivojlantirishi mumkin[1]. Shu bilan birga, milliy madaniy merosga asoslangan musiqiy ta'lim yondashuvi o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi [3].

Kreativ musiqiy tafakkur — bu shaxsning musiqiy obrazlarni mustaqil tahlil qilish, yangi interpretatsiyalar yaratish, emotsional-estetik munosabat bildirish hamda musiqiy faoliyatda ijodiy yondashuvni namoyon etish qobiliyatidir.

Mazkur tafakkur quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi:

- ✚motivatsion komponent;
- ✚emotsional-estetik komponent;
- ✚interpretatsion komponent;
- ✚refleksiv komponent;
- ✚ijodiy-amaliy komponent.

Jadid qo'shiqlari va she'riyati aynan ushbu komponentlarni kompleks rivojlantirish imkonini beradi.

1. Interpretatsion tahlil texnologiyasi

Bu texnologiyada talabalar jadid she'rlari va qo'shiqlarining mazmunini musiqiy hamda badiiy jihatdan tahlil qiladilar. Asarning g'oyasi, ritmi, emotsional ohangi va badiiy vositalari muhokama qilinadi.

Natijada:

- ✚ tanqidiy fikrlash rivojlanadi;
- ✚ musiqiy idrok faollashadi;
- ✚ mustaqil talqin qilish ko'nikmasi shakllanadi.

2. Integrativ yondashuv texnologiyasi

Musiqqa, adabiyot va tarix fanlarini integratsiyalash orqali jadid merosi kompleks o'rganiladi. Talabalar tarixiy voqealarni musiqiy asarlar bilan bog'lab tahlil qiladilar.

Bu esa:

- ✚ multidisiplinar tafakkurni rivojlantiradi;
- ✚ estetik dunyoqarashni kengaytiradi;
- ✚ ijodiy fikrlashni kuchaytiradi.

3. Refleksiv faoliyat texnologiyasi

Talabalar tinglangan yoki ijro etilgan qo'shiqlar yuzasidan o'z his-tuyg'ulari va estetik qarashlarini ifodalaydilar. Refleksiya jarayoni musiqiy tafakkurning chuqurlashishiga xizmat qiladi.

4. Improvisatsion metodlar

Jadid she'rlari asosida yangi kuy yoki ritmik variantlar yaratish topshiriqlari talabalarning kreativ salohiyatini rivojlantiradi.

Mazkur metod:

- ✚ erkin fikrlashni rivojlantiradi;
- ✚ original yondashuvni shakllantiradi;
- ✚ musiqiy ijodkorlikni kuchaytiradi.

Jadid harakati adabiyoti — ayniqsa Hamza va Cho'lpon asarlari — o'zida milliy urf-odatlar va G'arb ta'siri sintezini mujassam etadi. Ularning she'rlari xalq og'zaki ijodining aruz va barmoq vaznlaridan mohirona foydalanib, yangi g'oyaviy mazmun bilan to'ldirildi. Musiqachilik nuqtai nazaridan bu she'rlar aniq ritmik tuzilma, tonal o'zgarishlar va emotional dinamikaga ega bo'lib, ularni musiqiy pedagogika uchun qulay material qilib beradi.

Umarov[7] ta'kidlashicha, jadid she'rlarining vazni va musiqiy tuzilishi o'rtasidagi mushtaraklik hozirga qadar to'liq tadqiq etilmagan. Xoliqov[10] esa jadid qo'shiqlarining tarbiyaviy funksiyasi an'anaviy maqom musiqasidan tubdan farq qiluvchi pedagogik imkoniyatlar yaratishini ko'rsatadi.

Webster [8] KMT ni uch komponentli model sifatida tavsiflaydi:

- divergent musiqiy tafakkur,
- konvergent musiqiy tafakkur
- musiqiy ekspressivlik.

Burnard (2012) esa kreativlikning turli kontekstlarda turlicha namoyon bo'lishini ta'kidlab, madaniy o'ziga xoslik muhimligini alohida belgilaydi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, jadid merosi zamonaviy musiqiy pedagogika uchun nafaqat madaniy, balki tuzilmaviy-metodologik resurs bo'lib xizmat qila oladi. Besh texnologiyadan iborat majmua KMT ning barcha komponentlarini qamrab oladi. O'zbekiston umumta'lim maktablarining musiqa dasturiga jadid she'riyatiga asoslangan modullarni kiritish, musiqa o'qituvchilarini ushbu texnologiyalar bo'yicha malaka oshirish hamda raqamli ta'lim platformalarida jadid musiqiy merosini keng targ'ib qilish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Jadidlarning ma'rifiy qo'shiqlari va she'riyati yosh avlodning estetik va ijodiy tafakkurini rivojlantirishda muhim pedagogik manba hisoblanadi. Ular vositasida kreativ musiqiy tafakkurni

shakllantirish ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi hamda talabalarning milliy-madaniy qadriyatlarga bo'lgan munosabatini mustahkamlaydi.

Shuningdek, interpretatsion, integrativ, refleksiv va improvisatsion texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni talabalarning musiqiy-ijodiy kompetentligini rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Abril, C. R., & Gault, B. M. (2016). The state of music in secondary schools. *Journal of Research in Music Education*, 54(1), 6–20.
2. Burnard, P. (2012). *Musical Creativities in Practice*. Oxford University Press.
3. Campbell, P. S. (2018). *Music, Education, and Diversity*. Teachers College Press.
4. Kremens, D., & Kirk, C. (2020). Classical poetry and music education. *International Journal of Music Education*, 38(3), 421–436.
5. Nompula, Y. (2022). Indigenous music heritage as pedagogical resource. *Music Education Research*, 24(4), 518–533.
6. Reimer, B. (2003). *A Philosophy of Music Education* (3rd ed.). Prentice Hall.
7. Umarov, B. (2019). Jadid she'riyatining musiqiy xususiyatlari. *O'zbek tili va adabiyoti*, 4, 45–58.
8. Webster, P. R. (2002). Creative thinking in music: Advancing a model. In T. Sullivan & L. Willingham (Eds.), *Creativity and Music Education* (pp. 16–33). CMEA.
9. Williams, D. A. (2020). The iPad as a device for music composition. *Journal of Music, Technology & Education*, 13(1), 87–104.
10. Xoliqov, A. (2021). Jadid qo'shiqlarining tarbiyaviy funksiyasi. *Milliy istiqlol g'oyasi va ta'lim*, 2, 22–31.
11. Yeh, Y.-C., & Chen, S. (2021). Folk songs as creative catalysts. *Psychology of Music*, 49(5), 1104–1120.